

Roman Skórka

"Enciclopedia Filosofica", Firenze 1968-1969 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 7/2, 352-357

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

numeracja wierszy tego wydania odpowiada numeracji z Editio maior i Editio minor Henry-Schwyzera. D. Roloff komentuje następujące teksty Plotyna: III, 8 („O naturze i oglądaniu i o Jednym”; V, 8 („O pięknie umysłowym”); V, 5 („O tym, że przedmiotów umysłowych nie ma na zewnątrz umysłu, i o Dobru”); II, 9 („Przeciwko tym, którzy mówią, że stwórcą świata jest zły i że zły jest świat”). W wykazie dzieł Plotyna zamieszczonym przez Porfiriusza w jego wstępie do „Ennead” te cztery rozprawy występują po sobie, a pochodzą z okresu, którzy Porfiriusz ocenia jako najbardziej twórczy w działalności piśmienniczej Plotyna.

Zamiarem kolokwium było sprawdzić, czy sugerowana przez Hardera w oparciu o zewnętrzne cechy tekstu teza, iż te traktaty są ze sobą ściśle związane, weryfikuje się także przy analizie treści. Zredagowany komentarz tezę Hardera potwierdza. Wymienione teksty stanowią myślową całość. Tak je traktuje Autor komentarza. Komentarz organizuje według ustalonego przez siebie podziału tekstu (s. 1—3). W tak zorganizowanym tekście jest i prolog i zwarte przedstawienie zasadniczych tez neoplatonickiej metafizyki i epilog, który zawiera polemikę Plotyna z gnostykami, a którzy łączy się ściśle z całością, gdyż argumenty jakie Plotyn wysuwa przeciw gnostykom bazują na poprzednim wykładzie jego koncepcji bytu, piękna, dobra.

Można się zastanawiać nad słusznością i celowością wydawania dzieł Plotyna w innej niż przekazana przez Porfiriusza formie „Ennead”, gdyż to właśnie „Enneady” wywarły ogromny wpływ na rozwój myśli metafizycznej począwszy od schyłku starożytności. Natomiast posiada swą wartość każda próba samodzielnego dotarcia do myśli Plotyna, zwłaszcza gdy opiera się na dokładnej analizie charakterystycznych i podstawowych pojęć i ich kontekstu, gdy sprowadza wartość poszczególnych argumentów i zwartość całej argumentacji oraz próbuje ująć strukturę określonej grupy zagadnień stanowiących pewną całość. To, że Autor interpretując myśl Plotyna posługuje się także terminologią fenomenologów świadczyć może, że nie wszystkie metafizyczne koncepcje twórcy neoplatonizmu całkowicie przebrzmiały.

I. E. Zieliński, OFMConv.

Enciclopedia Filosofica. Centro di Studi Filosofici di Gallarate, Seconda edizione interamente rielaborata, Firenze, G. C. Sansoni Editore, 1968—1969, 28 × 20 cm, 6 tomów, 1600 + 1600 + 1614 + 1602 + 1598 + 1416 kolumn.

Literatura filozoficzna była do ostatnich lat dość uboga w dobre publikacje o charakterze encyklopedycznym. Podczas gdy wydawnictw słownikowych i podręcznych było stosunkowo dużo i w różnych języ-

kach, brak było jednak publikacji obszerniejszych. Nie było prawdziwej encyklopedii filozoficznej, obejmującej zarówno pojęcia jak i autorów. Słowniki filozoficzne — także i nowsze — nie spełniały tych wymagań. Były to właściwie tylko słowniki, a więc publikacje podręczne o małej stosunkowo objętości, podające zwięzłe informacje. Tak było w wypadku znanych i klasycznych już dzisiaj słowników Eislera, Lalande'a, Ziegenfussa, Hofmeistera i Bruggera.

Włoska Encyklopedia Filozoficzna wydana w ramach Instytutu Współpracy Kulturalnej przez Ośrodek Studiów Filozoficznych w Gallarate koło Mediolanu uzupełniła ten brak.

Pierwsze, czterotomowe wydanie Encyklopedii ukazało się w latach 1957—1958. Dziesięcioletni nakład szybko się wyczerpał i wkrótce rozpoczęto prace nad nowym wydaniem i nad tłumaczeniami na języki niemiecki i hiszpański. Świadczy to wymownie o wartości Encyklopedii, która spotkała się z życzliwym przyjęciem odbiorców i krytyków. Równocześnie jednak wysunięto cały szereg sugestii i propozycji w celu udoskonalenia dzieła.

Drugie wydanie, któremu pragniemy poświęcić kilka uwag, zostało całkowicie przepracowane, udoskonalone i powiększone do 6 tomów. Pracą redakcyjną części historycznej kierował Luigi Pareyson, prof. filozofii na Uniwersytecie w Turynie, a Carlo Giacom SJ, prof. historii filozofii na Uniwersytecie Padewskim, czuwał nad częścią teoretyczną.

W przygotowaniu Encyklopedii współpracowało kilkuset autorów z wielu krajów, wśród nich wielu filozofów, myślicieli oraz autorów znanych i cenionych prac filozoficznych. W II wydaniu uwzględniono sugestie i uwagi wysunięte po ukazaniu się pierwszego wydania. Pozyskano większą ilość współpracowników, przejrzano i zaktualizowano hasła z I wydania, dodano cały szereg haseł nowych. Przy hasłach z innych dziedzin niż filozofia zwrócono więcej uwagi na ich związek z filozofią. Porównano hasła pokrewne w celu lepszej koordynacji materiału, uniknięcia dłużyzn, niepotrzebnych powtórzeń, braku proporcji i uzupełnienia opuszczeń i luk.

Encyklopedia zawiera około 12 000 haseł. Część historyczna liczy około 7 000 haseł i dotyczy autorów, szkół itp. zarówno w łonie filozofii zachodniej jak i wschodniej: hinduskiej, chińskiej, japońskiej i bliskowschodniej. Pozostałe hasła omawiają pojęcia, terminy, wyrażenia, kierunki myśli itp. Wśród nich szczególne miejsce zajmują terminy podstawowe w filozofii. Opracowano je szczególnie starannie i dość obszernie. Dotyczą one głównych problemów na przestrzeni dziejów filozofii. Każde niemal hasło zaopatrzone jest w bibliografię międzynarodową, w zasadzie bardzo starannie dobraną.

Wśród autorów znajdują się nazwiska nie tylko filozofów i myślicieli w sensie ścisłym, lecz także tych, którzy są otwarci na problemy

filozoficzne, choć zajmują się innymi dziedzinami. Encyklopedia uwzględnia obok tematyki ściśle filozoficznej także dziedziny pokrewne: psychologię, pedagogikę, estetykę, socjologię, teologię, prawo, a także w pewnej mierze ekonomię, fizykę, biologię, literaturę. Takie podejście do zagadnienia sprawiło, że Encyklopedia stanowi całkowitą nowość w tej dziedzinie.

Przy hasłach poświęconych głównym pojęciom szeroko rozumianej filozofii podano ich odpowiedniki w językach francuskim, niemieckim, angielskim i hiszpańskim, a przy niektórych także w językach greckim i łacińskim. W Encyklopedii znajduje się nadto 186 całostronicowych ilustracji. Są to w większości reprodukcje portretów wybitniejszych filozofów i myślicieli. Na końcu t. VI znajdują się obszernie indeksy: systematyczny i analityczny. Indeks systematyczny dzieli się na indeks teoretyczny i historyczny. Jego zadaniem jest dać przegląd problemów i zagadnień filozoficznych omawianych w Encyklopedii oraz przegląd dziejów filozoficznej myśli ludzkiej. Systematyczny indeks teoretyczny grupuje hasła w następujących działach: wprowadzenie do filozofii, wyrażenia-dystynkcje i twierdzenia scholastyczne, logika, nauki przyrodnicze i psychologia, filozofia języka, filozofia poznana (gnoseologia), filozofia nauki (epistemologia), filozofia przyrody, psychologia i antropologia filozoficzna, metafizyka ogólna (ontologia), teologia racjonalna, etyka ogólna, etyka specjalna, prawo, polityka, ekonomia, estetyka, religia, historia-cywilizacja i kultura-społeczeństwo, pedagogika.

Systematyczny indeks historyczny posiada następujące działy: ogólne kierunki myśli, myśl wschodnia i kultury szczegółowe, myśl grecka, myśl rzymska, początki myśli chrześcijańskiej i patrystyka, średniowiecze, humanizm i odrodzenie, w. XVII—XVIII, Kant i w. XIX, w. XX (w przeciwieństwie do poprzednich okresów zastosowano w nim podział na kraje względnie na grupy krajów i kontynenty).

Indeks analityczny, który stanowi nowość II wydania, pomyślany jest jako uzupełnienie indeksu systematycznego. Podaje on miejsca, w których pewnym pojęciom i autorom poświęcono więcej uwagi poza hasłami odnoszącymi się wprost do nich. Podaje także pojęcia i nazwiska o pewnym znaczeniu, które jednak w Encyklopedii nie posiadają własnego hasła.

W Encyklopedii daje się zauważyć wysiłek i troskę o obiektywizm. Stąd na pierwsze miejsce wysuwa się zasada dokładnego i możliwie wiernego referowania poglądów danego filozofa czy kierunku. Ogólna jednak orientacja przy rozwiązywaniu podstawowych problemów względnie przy próbie ich rozwiązywania mieści się w ramach najszerszej pojętej filozofii wieczystej. Tylko w niewielu wypadkach uwarunkowanych poglądami autora danego hasła pewne zagadnienia są naświetlane

i rozwiązywane z innych pozycji filozoficznych. Należy wreszcie zaznaczyć, że Encyklopedia odznacza się bardzo staranną szatą graficzną.

Oceniając całość dzieła trzeba stwierdzić, że jest ono niezwykle udane. W dziedzinie encyklopedycznych wydawnictw filozoficznych jest ono bez wątpienia wydarzeniem nie tylko na skalę włoską, ale także na skalę światową. Ma ono wszystkie dane po temu, by na długie lata stać się wartościowym źródłem informacji dla wszystkich, którzy bezpośrednio czy pośrednio tylko zajmują się filozofią. Wychodzi znacznie poza granice zwyczajnego dzieła do konsultowania. Ma aspiracje i w rzeczywistości stanowi próbę syntezy współczesnej wiedzy filozoficznej oraz dziedzin pokrewnych¹.

Filozofia polska była reprezentowana już w I wydaniu. W wydaniu II jest jej jednak o wiele więcej. Podczas gdy w I wydaniu część polską opracował w przeważającej większości Józef Warszawski SJ, to w wydaniu II opracowało ją ponad 20 osób, reprezentujących różne ośrodki w kraju i za granicą. Najwięcej haseł opracował Tadeusz Ślipko SJ z Krakowa. Udział Polaków ogranicza się (poza kilkoma wyjątkami) do opracowania haseł dotyczących Polski i są to w zasadzie hasła osobowe. Tylko niektóre hasła z dziedziny filozofii polskiej opracowali inni autorzy. W porównaniu z I wydaniem wydanie II przynosi nie tylko znacznie większą ilość haseł (ogółem ponad 140) poświęconych filozofii polskiej, ale także ich staranniejszy dobór i opracowanie z uwzględnieniem nowszej i najnowszej literatury o poszczególnym autorze.

Chociaż z zadowoleniem należy powitać fakt dość obszernego uwzględnienia filozofii polskiej w publikacji o znaczeniu międzynarodowym i fakt zasadniczo zadowalającego jej opracowania, należy jednak zasygnalizować pewne braki i niedopatrzenia, by móc je uzupełnić w następnym wydaniu, do którego niewątpliwie dojdzie. I tak nie uwzględniono ani jednego z polskich czasopism filozoficznych, mimo iż inne czasopisma filozoficzne zostały omówione. Nie omówiono także żadnego z ośrodków filozoficznych, jakimi są wydziały filozoficzne względnie uniwersytety. I pod tym względem wydziały filozoficzne i uniwersytety zagraniczne są uprzywilejowane. Sprawa, kogo należy umieścić w encyklopedii, może być oczywiście dyskusyjna. Wydaje się jednak, że powinno się tam znaleźć nazwisko H. Elzenberga, S. Ossowskiego czy

---

¹ Warto nadmienić, że prawie równocześnie z II wydaniem Włoskiej Encyklopedii Filozoficznej ukazała się nowa, 8-tomowa Encyklopedia Filozoficzna w języku angielskim: *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. P. Edwards, New York-London 1967. W latach 1960—1969 ukazała się nadto pięciotomowa *Filosofskaja Enciklopedija*, wydana w Moskwie przez Instytut Filozofii Akademii Nauk ZSRR pod redakcją F. W. Konstantinowa.

S. Kamińskiego, które opuszczono wskutek niedopatrzenia Redakcji. Przy następnym wydaniu należałoby się zastanowić, czy listy polskich filozofów nie uzupełnić jednak innymi nazwiskami, np. S. Adameczyka, E. Eltera i innymi. Własne hasła wypadałoby poświęcić lwowskiej i warszawskiej szkole logicznej, krakowskiemu ośrodkowi badań nad filozofią średniowieczną w Polsce, lubelskiemu ośrodkowi tomistycznemu i Polskiemu Towarzystwu Filozoficznemu. Bardzo też na miejscu byłaby kilkuwierszowa bodaj wzmianka o takim wydarzeniu jak wydawana od szeregu lat „Biblioteka Klasyków Filozofii”. Czterowierszowe hasło o prakseologii T. Kotarbińskiego jest stanowczo za małe, by mogło wyjaśnić, czym jest prakseologia. Byłoby wskazane umieścić także hasło „reizm”. Niewystarczająco i z usterkami opracowane są hasła dotyczące F. Klimkego i F. Sawickiego (autorów haseł nie podano), którzy nb. w indeksie figurują w dziale: Niemcy i Austria. Natomiast wśród filozofów polskich figurują (w indeksie) S. von Dunin Borkowski i F. Baugarten Tramer. Ta ostatnia wg Encyklopedii urodziła się w Bonn Lodz (n. a Bonn Lodz).

Wydaje się, że w celu umożliwienia całościowego poglądu na filozofię polską byłoby rzeczą wskazaną umieszczenie w przyszłym wydaniu Encyklopedii odpowiedniego, nieco dłuższego (np. na jedną lub dwie kolumny) hasła poświęconego rozwojowi filozofii i charakterystyce głównych prądów i ośrodków z odsyłaczami do bardziej wpływowych i oryginalnych myślicieli lub innych haseł, gdzie zainteresowany mógłby znaleźć więcej szczegółów.

Wobec faktu, że język polski jest za granicą mało znany, należałoby położyć jeszcze większy nacisk na podawanie obcojęzycznych publikacji dotyczących polskich filozofów. Publikacji takich istnieje sporo i z nich właśnie będzie mógł — jeśli zechce — skorzystać włoski czy w ogóle zagraniczny odbiorca Encyklopedii, dla którego dostęp do publikacji polskich jest praktycznie zamknięty nie tylko ze względu na nieznaną sobie języka, lecz także z braku tych publikacji poza Polską.

Należałoby sobie życzyć, by praca nad polską częścią do ewentualnego następnego wydania Encyklopedii była bardziej skoordynowana. W ten sposób będzie można chyba uniknąć zasygnalizowanych wyżej i innych jeszcze mniej uderzających braków i zachować właściwą proporcję opracowywanych haseł.

Mimo widocznej w całym dziele staranności ze strony wydawców o poprawną pisownię polskich nazwisk i wyrażeni wkradło się do Encyklopedii szereg usterek. Wskażę na niektóre tylko przykładowo. I tak Encyklopedia podaje Giovanni di Głogow zamiast Głogów, Morawski Marjan zamiast Marian; zamiast *Il fine della natura* powinno być *La finalità nella natura* (tłumaczenie tytułu książki M. Morawskiego, „Celowość w naturze”); *Studia Philosophiae Christianae* ukazują się w War-

szawie, a nie w Krakowie (przy K. Michalskim); w haśle J. Bocheński niewiele mówi określenie: „n/ato/ a Cuszow (Polonia centrale); Śmiglecki (w Enc. Śmiglecki) dzięki swej Logice zasługuje chyba na hasło nieco obszerniejsze niż to, które mu poświęcono.

Usterki językowe zauważa się zwłaszcza w hasłach opracowanych przez obcokrajowców i w indeksach.

Te i inne braki nie mogą wpłynąć na ogólną ocenę omawianej Encyklopedii. Uznać ją należy, również gdy chodzi o część dotyczącą Polski, za dzieło wartościowe.

Roman Skórka SJ